

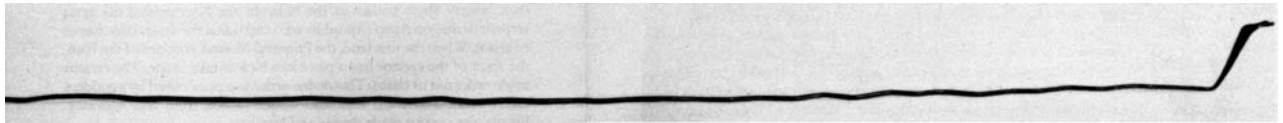
PM: Redogörelse för det fornegyptiska begreppet *heka* (magi)

Allmänt

Heka är en beteckning både för det abstrakta ordet magi och namnet på *den gud* som det personifierade. Denne har ibland identifierats med skaparguden och även med solgudens *ba*. *Han var den energi som gjorde skapelsen möjlig och all magi var en förlängning av denna kreativa process* (G. Pinch, s.10). Guden Heka tillägnades inga egna huvudtempel men väl ett eget prästerskap.

Det fanns även en gudinna kallad *Weret Hekau* ('Great of Magic'). Hon symboliserades vanligen av en kobra (jfr *Oadjet*; Deltalandets kron- och kobragudinna), och presenterades ibland som ett trollspö av brons, se bild nedan (G.Pinch, s.11). Jfr bilden på titelbladet som visar hur solbåten "passerar genom ormens ryggrad" strax före gryningen! (G. Englund, s.244)

En passage i kisttexterna lär att hekau-magin, i sin egenskap av skaparens verktyg, fanns före allt annat (C.Traunecker, s.108).

Funktion

Men *heka* besatt en ännu större potentiell makt än den som dessa båda gudagestalter representerade; *alla gudar, kungar, döda med flera hade sin egen heka*. Den var lika betydelsefull som deras kroppar eller namn. (Det gudomliga namnet var f.ö. ett verktyg för ritualernas utövare och ett vapen för magikern. C.Traunecker, s.36) Och allt och alla fick liv av kungen genom hans oförtrutna magiska handlande via den dagliga tempelkulten.

Var går egentligen gränsen mellan 'ritual' och 'magi'? Egypterna såg magi och religion som två sidor av samma mynt. Man använde magi i samband med livskriser som födelse och död etc., men även för att avvärja och förebygga olyckor. Magi användes också när det fanns andra mer rationella medel att tillgå vid t.ex. botandet av sjuka eller kuvandet av fiender.

Det finns mångtusenåriga tecken på att magi praktiserats i det forna Egypten. Fynden består av amuletter samt, något yngre, magiska texter (trollformler, besvärjelser etc.).

Amuletter och talismaner ansågs skydda sina bärare mot faror av allehanda slag och de kunde t.ex. också läggas hos de små barnen och hos de döda. Amuletterna är ofta så stiliserade att de är svåra att identifiera men *horusögat 'udjat'*, det av Seth skadade ögat som Thoth helat med sin magi, var den allra vanligaste modellen.

Med hänsyn till att blott c:a en procent av befolkningen var läs- och skrivkunnig kan man sluta sig till att de magiska texterna var relaterade till templen och utbildningsanstalten '*Livets hus*' som fanns i anslutning till dem. Prästerskapet tjänstgjorde enligt ett rullande schema och kunde följaktligen på sin fritid idka en lukrativ privat verksamhet som 'botare' etc. (R. K. Ritner)

Den funerära magin har för övrigt studerats mer ingående än den magi som utövades i templen eller de magiska riter som var relaterade till enskilda individer.

Etisk och språklig karaktär

Heka var i sig varken ond eller god utan kunde användas både kreativt och destruktivt. Trots att magin var en basal och vital del av den egyptiska kulturen har själva begreppet råkat i vanrykte inom den moderna egyptologiska forskningen. En definition kan vara 'en verksamhet som strävar att nå sitt mål via metoder som ej är anpassade till principen orsak > verkan', något som nog dock det pragmatiska och positivistiska västerländska tänkandet har svårt att integrera.

Det kopiska ordet *hik*, vilket kan härledas till 'heka', likställdes med gr. *mageia* och lat. *magia* vilka hade en prägel av synd och olaglig trolldom – något som alltså inte alls var förenligt med ursprungsbetydelsen: *heka* var ansedd som en gudomligt sanktionerad kraft som initierade och vidmakthöll själva naturen. Därmed dock ej sagt att den var ofarlig – till och med gudarna fruktade magin! (Robert K. Ritner)

Ordets och bildens makt

Heka var en kraft som kunde transponera egenskaper från ett objekt till ett annat, dvs. under förutsättning att de först 'synkroniserats' med varandra (G. Pinch, s.16) – även det något som en modern västerlänning må ha svårt att se logiken i men som egyptern uppfattade som ett slags kraft-nätverk.

Tron på det uttalade ordets (jfr Ptah, se nedan, samt bibeln: "I begynnelsen var ordet") och bildens kreativa makt var central. I konsekvens härmed var den sårbarhet som gudarna tilläts visa i myterna (där de slåss, älskar, dör osv.) tabu i bildkonsten. Mordet på Osiris var t.ex. farligt att visa på bild därför att en sådan manifestation av det onda och kaotiska skulle kunna föregripa verkligheten och generera olycka. I stället gällde det att på tempelväggarna etc. ha bilder som bekräftade goda krafters styrka och makt - medan 'det onda' alltid framställdes i oskadliggjord

form, som dödade fiender etc. Denna regel luckrades dock upp något under senare epoker men då visades 'det onda' i mindre skala än 'det goda' – en slags magisk teknik.

Idén att kungen/den döde med hjälp av magiska riter skulle identifieras med gudarna var en annan viktig del av det egyptiska tänkandet (G. Pinch, s.21).

Medan tempelritualerna gällde hela samhällets överlevnad var de magiska formlerna relaterade till den enskilde individens kriser och problem. För att skydda en person med besvärjelser kunde man identifiera denne men huvudpersonen i en lämplig myt.

Historik

Hermopolis (eg. Khemenu) var, liksom andra platser som förknippades med skapelsemyter, berömt som ett centrum för magisk kunskap. Det var mångguden och magikern *Toths* (av grekerna identifierad med Hermes; jfr 'Hermes Trismegistos') kultcentrum. Av alla manliga gudar var det främst han som besatt *heka*. Han var skrivarnas gud och associerades särskilt med *hieroglyferna* vilkas egyptiska namn kan översättas med 'de gudomliga orden'.

'Det kosmiska ägget' som kläckts i Hermopolis hade enligt en version av myten befruktats av Amon i ormskepnad (jfr Weret Hekau, se ovan).

Åter en annan modell av skapandets magi företrädde av den memfiska guden *Path* – han initierade 'i sitt hjärta' vad som skulle skapas, och när han i nästa skede *uttalade ordet* så framkallade han gudar och människor etc. från den imaginära världen till verkligheten. Denna det talade ordets förmåga och makt har trollkarlar och magiker ständigt sökt efterlikna.

Guden Heka var för övrigt själv allierad med gudarna *Hu* ('skapande tal') och *Sia* ('intellekt'). (Ibland intog han Shus' roll och axlade himlavalvet. Detta som exempel på hur central hans roll var i det egyptiska kosmos.)

Ordets makt var således stor. Den kunde överbrygga allehanda gränser, även den mot dödsriket. Och denna kontakt kunde därvidlag löpa i båda riktningarna: det finns en textgenre som egyptologerna kallar 'Anrufungen' där de döda ber de levande om hjälp – att den som råkar gå förbi graven och ser texten med dess vädjan ska stanna upp och läsa en offerformel etc. (G. Englund, s.224, 53).

Horus har en dubbel roll i de magiska texterna; han är både offer och frälsare. Hans moder *Isis* spelar dock den dominerande rollen; 'Great of Magic' var ett av hennes vanligaste epitet (jfr Weret Hekau, se ovan). Hon hade stor folklig popularitet men förekom knappast i själva tempelkulten. Det berömda Isis-templet på ön Philae som låg nära den nubiska gränsen var dock

troligen avsett att magiskt skydda Egypten från både naturliga och övernaturliga fiender: Isis sades vara starkare än tusen soldater!

En av de fundamentala principerna i magin var 'lika för lika'. *Seth*, som ursprungligen ej var enbart ond men efterhand fick en roll som liknar djävulens, var därmed till stor nytta när den hemska kaosormen Apophis (Apep) måste övervinnas under solbåtens nattliga resa. I vissa fall var det dock Isis som med sina magiska ord stod för bedriften att betvinga odjuret (G. Englund, s.122).

Vad Seth beträffar var han lika farlig och brutal som Apophis, men han var en del av skapelsen/kosmos medan Apophis hörde hemma i kaos. Om Seth personifierade oordningen så var Apophis icke-ordningen, den som inte blott störde världen utan hotade att förinta den (C.Traunecker, s.94).

Avslutning

Eftersom den esoteriska kunskapen var ytterst hemlig kan man inte annat än spekulera över de sägenomspunna s.k. egyptiska mysterierna. Vissa ritualer inleddes med fruktansvärda hotelser mot den som kunde tänkas avslöja innehållet för de oinvigda. Kunskapen var alltså reserverad för godkända, invigda personer (C. Traunecker, s.9). Var kanske just *Hekas prästerskap* (se ovan) 'de initierade'? Från hellenistisk tid finns det dock faktiskt en livfull skildring av en invigning i Isis', och även Osiris', mysterier i *Den gyllene åsnan* av Lucius Apulejus (s. 236 ff).¹

I början på 1800-talet utkom i Frankrike det omfattande verket *Beskrivning av Egypten* vars författare ansåg att de invigdas hemlighet inte varit kunskapen om en högre och unik transcendens utan om naturens mysterier (C. Traunecker, s.12, 33). Och varför inte, Weret Hekau i form av ett trollspö är faktiskt inte helt utan likhet med Nilen av vars existens hela Egypten berodde... *En aspekt av gåtan kan det i alla fall vara.*

En annan bok i denna spektakulära genre som må vara inte är vetenskapligt korrekt, men som håller hög konstnärlig kvalitet och mycket inspirerande levandegör det forna Egypten, är *Jag var Egyptens drottning* av Joan Grant (i poetisk översättning av Frans G. Bengtsson).

Slutligen vill jag också tillåta mig att spekulera över det etymologiska släktbandet mellan *heka* och den grekiska trollpackan *Hekate*. Och hur förhåller det sig till vår *häxa* (ty. Hexe) och *hagga* (eng. 'the old hag')?

---

¹ Observera att i en utgåva översatt av L. Håkanson (1985) har just detta avsnitt, 'den elfte boken', utgått.

Litteraturförteckning:

Apulejus, L (1960) *Den gyllene åsnan*. Tidens förlag;

Englund, G (1997) *Så tänkte de*. Carlssons;

Grant, J (1975) *Jag var Egyptens drottning*. Berghs förlag;

Pinch, G (1995) *Magic in Ancient Egypt*. British Museum Press;

Ritner, R K *Magic: An Overview*. (Chicago);

Traunecker, C (1993) *Egyptens gudar*. Alhambras Pocket Encyklopedi;